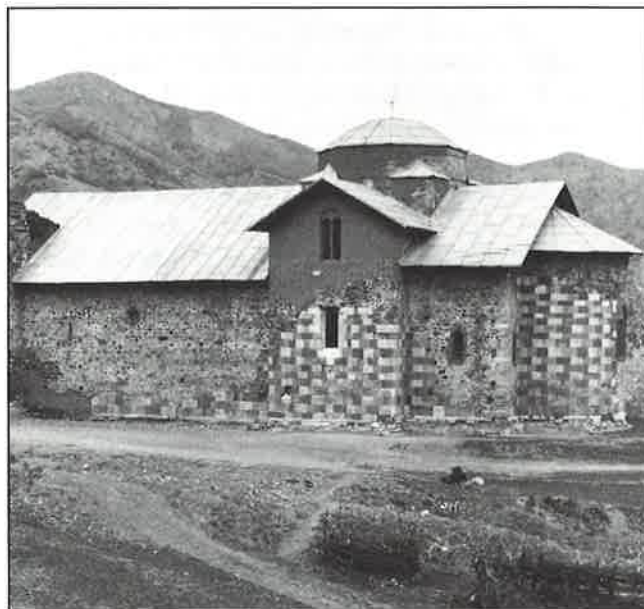

Бањска

Црква Св. Стефана

Краљ Милутин је подигао Бањску на месту старе епископске цркве, учинио је манастир ставропигијалним и наменио га себи за гробницу. Почетак обнове Бањске пада после краљевог измирења с братом Драгутином (1312), а црква је завршена вероватно 1316. године. Сачувана је Милутинова повеља манастиру, коју су потписали и Драгутин (до 1316) и архиепископ Никодим (од 1317. године). Овде је, поштујући краљеву жељу, положено његово тело 1321. и ту се налазило до времена Косовске битке, кад је пренето у Трепчу, а одатле у Софију, где почива и сада. Манастир је страдао 1389, у XV и у познијим вековима, а једно време је служио као турско утврђење и џамија. Више пута паљена и рушена, Бањска је скоро изгубила првобитну лепоту, коју је описао Данило II (Архиепископ Данило, *Живот*, 112–114). Обновљена је 1938–1939, а последњих година се око цркве обављају археолошка истраживања великог обима. О историји манастира в. С. Новаковић, *Манастир Бањска – задужбина краља Милутина*, Глас СКА XXXII (1892), 4–55 и два текста монографског карактера: Т. Вукановић, *Манастир Бањска*, Врањски гласник VI (1970), 41–64 и М. Шупут, *Манастир Бањска*, Београд 1989.

Бањска је својим архитектонским облицима и скулпторалним украсом у великој мери понављала изглед рашких цркава XIII века. Била је једнобродна, с трodelним олтаром, бочним певничким просторима, припратом, параклисима са стране и двема кулама на pročелу. Над наосом се уздизала купола, ослоњена на пиластре повезане луковима. О архи-

тектури цркве в. В. Кораћ, *Градитељска школа Поморја*, Београд 1965, 103–106.

Фрескама су били украшени црква али и улаз у манастир и трпезарија. Пошто нема изричних сведочанстава, треба веровати да су оне настале после 1317, а пре Милутинове смрти 1321. године. Неке од њих су биле са златном позадином, што је дало повода непознатом писцу XV или XVI века да каже да се злато као бањско не налази више нигде (Стојановић, *Родослови и летописи*, 36). Од тих фресака је преостало, међутим, сасвим мало, тако да се тешко може наслутити њихов првобитан обим и изглед.

Непознати су сликари ових фресака.

Натписи на њима нису сачувани.

У цркви је само ту и тамо остала по која фреска. У *ајсиди* *ђаконикона* се налази чеона фигура архијереја, а у *конхи ајсиде* *пројезиса* део неке сцене с часном трпезом. У поткуполном простору *наоса*, на потрбушју лука на западној страни, била су попрсја светитеља у медаљонима, повезаних у виду осмица; међу њима су се боље сачувала три епископа, док су од осталих преостали незнатни делови. Све су фреске на златној позадини или с украсима од злата.

У цркви, трпезарији и у манастирском улазу нађени су делови фресака, углавном с геометријским или биљним украсима.

Такви скромни остаци фресака у Бањској ретко су спомињани у прегледима српског сликарства. Запазио их је још Хилфердинг у XIX веку (А. Гилфердинг, *Собрание сочинений III. Босния, Герцеговина и Старая Сербия*, Санкт-Петербург 1873, 211), а други писци су само утврђивали да у цркви постоје трагови фресака: А. Дероко, *Бањска*, *Старинар VI* (1931), 109; Петковић, *Преглед*, 16; Радојчић, *Сликарство*, 86; Л. Т(рифун)овић, у: *Задужбине Косова*, Призрен–Београд 1987, 91. Радојчић, *Мајстори*, 18, је закључио да су оне биле у старом стилу (за њим и Т. П. Вукановић, *Манасијир Бањска*, 59–60, али одређеније – да су фреске својим стилем још увек припадале уметности XIII века). Пажљивије их је пописао Ђ. Бошковић (*Извештај и крајње белешке с илустрација*, *Старинар VI*, 1931, 171), али није уочио да су биле на златној позадини и да су опонашале мозаик, па се – по њему – ни летописна белешка о „бањском злату” није односила на живо-

пис, него на нешто друго. Поред помена остатака фресака у ђаконикону и на потрбушју лукова у поткуполном простору, Ђурић је (*Византијске фреске*, 200) исправио Бошковићево мишљење, уочивши да су се на жутој позадини очували злато и линије које су му давале изглед мозаика. Он је, такође, скренуо пажњу и на особено повезивање медаљона у Бањској, уверен да је то преузето из комнинске уметности (В. Ј. Ђурић, *Зидно сликарство Моравске школе*, у: *Моравско сликарство*, Београд 1968, 12 = Ђурић, *Византијске фреске*, 95, уп. и V. J. Djurić, *L'art impériale serbe – marques du statut impérial et traits de prestige, Byzantium and Serbia in the 14th Century*, Athens 1996, 26–27). Досад је објављен само лик једног архијереја с поткуполног лука у цркви (М. Шупут, *Манасијир Бањска*, 34–35, сл. 24); аутор је поновио да су фреске биле на златној позадини и да су опонашале мозаик, високо оценио њихов квалитет и запитао се, нису ли њихови творци били Михаило и Евтихије.

